

بسیج و آینده پژوهی

مهدی خالی
کارشناس ارشد روابط بین الملل

فصلنامه مطالعات بسیج، سال هفتم، شماره ۲۴، پائیز ۱۳۸۳

چکیده

در فرهنگ علوم اجتماعی، آینده‌نگری (نگاه کردن به سوی آینده‌ای نه چندان نزدیک به منظور سعی در پیش‌بینی آن، کار فکری منظمی است. که بیشتر یک هنر و روش است. مفاهیم خلاقیت، اندیشه نوین، پیشاهنگی و چشم‌انداز، در ارتباط نزدیک با آینده‌شناسی هستند. این رشته هنری و تا حدی علمی، از حدود چهل سال پیش، توجه اندیشمندان علوم اجتماعی و سیاسی را به خود جلب کرده بود.

پژوهشگران خلاق، پیشاهنگان چشم‌انداز آینده محسوب می‌شوند؛ زیرا افراد خلاق، همواره در اندیشه گذر از وضع موجود و در طلب وضع بهینه و مطلوب هستند. بنابراین این آینده پژوهی بسیج باید بتواند با استفاده از مبتکران و نوآوران، مبانی نظری اندیشه نوین بسیج را در ایران برای نیاز فرد (حداقل دو دهه آینده) ترسیم نماید. این مهم از دو طریق امکانپذیر است: ۱- تبیین استراتژی تحقیقات بنیادی و کار ویژه آن در بسیج؛ ۲- اهمیت دادن به تحقیقات آینده پژوهی.

آینده پژوهی بسیج در جهت شکل دهی «بسیج فردا» بر اساس نگاه آینده‌ساز امام خمینی(ره)، و مقام معظم رهبری گامهای اساسی برمی‌دارد تا بسیج فرهنگی و بسیج علمی جایگاه واقعی خود را پیدا کند.

مقدمه

اولین تصویری که از اصطلاح "آینده پژوهی" در ذهن پدید می‌آید و خواننده گرامی را به پیش‌بینی وضع آینده، آینده‌سازی و آینده پژوهی معطوف می‌کند. تصور بعدی، اصطلاحاتی نظیر فراسوی، چشم‌انداز، آرمانخواهی و مطلوبیت است که ارتباط منطقی و گاه بسیار نزدیکی با تصورات اولیه دارد.

پیش‌بینی وضعیت آینده، کوششی است که از چند دهه قبل تا کنون مورد علاقه دانشمندان رشته‌های مختلف قرار گرفته است؛ زیرا همه می‌خواهند بدانند مطلوب چیست و چگونه می‌توان به آن دست یافت؟ برای همین است که هر کس در زندگی وضعیتی را رسم می‌کند تا در آینده به آن برسد. این نکته هم در زندگی فردی و خانوادگی کاربرد دارد و هم در زندگی اجتماعی و سازمانی مورد توجه افراد یک گروه قرار می‌گیرد. آینده‌پژوهی به ما کمک می‌کند تا تهدیدات و آسیبهای احتمالی آینده را بشناسیم و از آن احتراز کنیم و از فرصتهای پیش رو استقبال و استفاده نمائیم.

مفهوم شناسی

در فرهنگ علوم اجتماعی، آینده‌نگری کار فکری منتظمی است مشتمل بر نگاه کردن به سوی آینده‌ای نه چندان نزدیک، به منظور سعی در پیش‌بینی آن. آینده‌نگری نه یک آیین است و نه یک دانش، بلکه بیشتر یک هنر و یک روش به شمار می‌آید. (بیرو، ۱۳۸۰).

از نظر «پیرماسه»، آینده‌نگری عبارت است از: جستجوی شیوه‌ای نو در معرفت، که در آن هر وضع مربوط به آینده، به عنوان نتیجه اعمال کم و بیش آزاد ما و واکنشهای نسبتاً قابل پیش‌بینی مابقی جهان در نظر گرفته می‌شود. (همانجا)

در مفهوم آینده پژوهی، با مفاهیمی چون توسعه، خلاقیت، نوآوری و اندیشه نوین سر و کار داریم؛ زیرا نقشی جلو برنده و پیش‌رونده دارند. آنچه موجب خلاقیت و نوآوری ذهن می‌شود، مسأله پیشاهنگی است. پیشاهنگی؛ یعنی یافتن راههای جدید که معرفت آینده بر آن استوار است. پیشاهنگی دقیقاً نقطه مقابل پساهنگی است؛ زیرا راه رفته یا پساهنگ، هرگونه خلاقیتی را از بین می‌برد و جایی برای استقلال فکری باقی نمی‌گذارد. از این جهت کاری بسیار ساده و کم زحمت است.

پیشاهنگی کاری است دشوار و پرهزینه؛ پیشاهنگ صدها یا هزاران راه را می‌آزماید تا سرانجام راهگشا شود. مثالی از پیشاهنگی تحقیقاتی در دنیای نوین قانون توان ده در تحقیقات است. یک مرکز تحقیقاتی را با ده هزار پژوهشگر در نظر بگیرید، هنجارهای تجربه شده کشورهای صنعتی می‌گوید که این ده هزار پژوهشگر اگر در سال، ده هزار گزارش تهیه کنند، تنها هزار مقاله تحقیقاتی از آن حاصل می‌شود؛ یعنی به اندازه یک توان ده کمتر. از این هزار مقاله، صد اختراع حاصل می‌شود. از صد اختراع ده اختراع تبدیل به یک محصول جدید می‌شود و از ده محصول، نهایتاً یک مورد منجر به راه‌اندازی یک خط جدید تکنولوژی می‌شود. این راه پیشاهنگان، با وجود هزینه‌بر بودن، در نهایت، توسعه علمی و فرهنگی را به دنبال دارد. (منصوری، ۱۳۷۸، ص ۲۱۰).

پیش‌پژوهان^۱

شیوه‌های آینده‌شناسی و آینده‌سازی از حدود چهل سال قبل تعدادی از محققان و نوآوران علوم اجتماعی را به سوی خود کشانید تا تفکر آینده‌نگرانه را توسعه دهند؛ زیرا آگاهی و بیداری از وضعیت آینده، قبل از آنکه تنگناها، محدودیت‌ها، انحرافات و آسیب‌های اجتماعی، ضربه شدیدی بر پیکر جامعه فرود آورند، آنها را مهار و کنترل خواهد کرد و یا از سرعت و شدت آن کاست. اگر تفکر آینده‌پژوهی با خلاقیت بالا توأم باشد، می‌تواند محدودیت را به فرصت و موانع را به عامل اثر بخشی تبدیل کند.

پیش‌بینی انتخاباتی و هدایت افکار عمومی در جهتی که کاندیدای مورد نظر پیروز شود، نوع مرسوم آینده‌نگری است. سنجش افکار در بریتانیا تا سال ۱۹۷۰ سابقه درخشانی در پیش‌بینی انتخاباتی داشت و نظرسنجی‌ها بسیار دقیق بوده و خطای آنها در پیش‌بینی میزان برتری حزب پیروز ۲ درصد یا کمتر از آن بود. (دنیس کاواناگ، ۱۳۸۰، ص ۱۷۲).

۱- مطالب این بخش از «راهنمایی برای آشنایی با ادبیات آینده پژوهی» استفاده شده که پنجاه کار مطالعاتی کلیدی را معرفی کرده است. این مقاله از سوی دفتر سیاست پژوهی فناوری دفاعی وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح تهیه شده است.

دهه ۱۹۶۰ دهه پیدایش سازمانهای آینده‌پژوهی در گوشه و کنار جهان بود. از آن پس آینده‌پژوهان کم‌کم به ابزارهای خاص خود در شکل تکنیکها و روشهای جدید دست یافتند. در سال ۱۹۶۷ کتابی با نام «هنر حدس زدن» چاپ شد که نویسنده آن «برتراند دی جیونل»، بنیانگذار آینده‌پژوهی بین‌المللی پاریس بود و به عنوان اولین رئیس فدراسیون جهانی آینده‌پژوهی برگزیده شد.

«الوین تافلر» عبارت «شوک آینده» را اولین بار در سال ۱۹۶۵ به کار برد. هدف او آن بود که نشان دهد بر سر مردمی که به وسیله دگرگونیهای پیاپی مستأصل شده‌اند، چه خواهد آمد و توضیح دهد که آنها چگونه می‌توانند خود را با آینده سازگار کنند؟ این کتاب که در سال ۱۹۷۰ پر فروش‌ترین کتاب جهان شد، ماحصل گفتگوهای نویسنده با پژوهشگران رشته‌های متعدد، صنعتگران، روانکاوان، پزشکان و هیپی‌هاست.

بعضی از مشهورترین آینده‌پژوهان از نظر عامه مردم، عمدتاً با روندها سر و کار دارند. آنها می‌کوشند محتمل‌ترین آینده‌ها را پیش‌بینی کنند از جمله این افراد «دانیل بل» است. وی در کتاب خود با نام «فرارسیدن جامعه فراصنعتی» این تئوری مطرح کرد که در ۳۰ تا ۵۰ سال آینده یک جامعه فراصنعتی ظهور خواهد کرد که نمایانگر تحولی شگرف در ساختار اجتماعی دنیای غرب خواهد بود. ظهور اقتصاد خدمات محور، اهمیت دانش نظری و برنامه‌ریزی فناوری، ابعاد محوری این جامعه جدید هستند. ایالات متحده آمریکا به عنوان نمونه چنین جامعه‌ای معرفی شده است. برخی از آینده‌پژوهان به جای توجه به روندگرایی، سناریونویسی را مرام خود قرار داده‌اند. این پژوهندگان از حوزه روندها و پیش‌بینی‌ها فاصله گرفته و به گزینش از بین آینده‌های مختلف به شکل سناریو روی آوردند.

کتاب «بریتانیای ۲۰۱۰» نوشته «جیم نورث کات» نمونه‌ای از مطالعات درباره قرن بیستم و یکم است. پیش‌بینی‌های عمده برمبنای «محتمل‌ترین آینده» صورت پذیرفت. گرچه نویسندگان می‌دانند مطلبی که می‌توان با قاطعیت آن را پیش‌بینی کرد، این است که بعضی از پیش‌بینی‌ها اشتباه از کار در خواهد آمد، ولی این سه سناریو گزینش شده است: بازار محوری، گزینه چپ‌گرای مداخله‌جویانه و رویکرد طبیعت‌گرا (محیط زیست محور). این کتاب در سال ۱۹۹۱ توسط گروهی از متخصصین بخش اقتصاد سنجی دانشگاه کمبریج تدوین شده است.

مورد پژوهی

رضا منصوری نویسنده کتاب «ایران ۱۴۲۷، عزم ملی برای توسعه علمی و فرهنگی» (۱۳۷۸) در فصل هشتم آن، پیرامون توسعه و آینده‌شناسی و در فصل نهم راجع به راه ما، عزم ما و آینده ما چنین بحث کرده است:

قوانین مربوط به آینده‌پژوهی و اصول آن که به مطالعه آینده‌های ممکن و مطلوب یک جامعه کمک می‌کند عبارت است از:

۱- قانون رشد؛

۲- قانون تضاد افکار یا قانون برخورد اندیشه‌ها؛

۳- قانون کارشناسی؛

۴- قانون رشد فراگیر؛

۵- قانون سیدشاخصها؛

۶- قانون گذار فاز؛

۷- قانون حد آستانه.

مبحث دیگر در آینده‌پژوهی، آینده‌دانشگری است. مطرح شدن جدی کیفیت در دانشگری، که اصل بسیار مهمی است، حدوداً ده سال و پس از آن نیز هر گونه برنامه‌ریزی و اجرای همگام با یک عزم ملی، دست‌کم بیست تا سی سال طول خواهد کشید. حوزه علوم انسانی به خاطر ادعاهای حوزه که گاه رنگ سیاسی به خود می‌گیرد و نه علمی، هنوز راه درازی در پیش دارد. خروج از رخوت و عقب افتادگی در این بخش بیش از بخشهای دیگر طول می‌کشد. در مجموع حدود پنجاه سال نیاز داریم تا دانشگری ما از سد آستانه توسعه یافتگی بگذرد.

در چند دهه آینده انتظار داریم با رشد فناوری جدید سرمایه‌هایی ایجاد شود که صاحبان فناور آن مشتاقانه در راه تحقیقات هزینه کنند؛ زیرا جدا از هزینه‌های تحقیقاتی بخشهای دولتی و خصوصی، افراد خیر همواره نقش مهمی در پیشبرد تحقیقات دارند. در میان سرمایه‌داران آینده که از میان فناوران خواهند بود، افراد خیری پیدا خواهند شد که درک کافی از امور تحقیقاتی دارند و آماده‌اند در این زمینه خیرات کنند و از آن پس نقش گسترده‌ای در پیشبرد دانشگری و نیز تسریع روند توسعه به خود بگیرند.

شرایط کنونی جامعه ایران نشان می‌دهد آماده‌سازی بستر توسعه برای آینده ایرانیان، صورت گرفته است. از دهه‌های سوم و چهارم قرن آینده شمسی، نقش کلیدی ما در جامعه بین‌المللی، نه به عنوان مزاحم و غیرفعال، بلکه به عنوان عضو اثرگذار و بازیگر فعال جامعه بین‌المللی به لحاظ اقتصادی و علمی و نیز بدیلی برای مدل‌های اجتماعی، مشخص و برخلاف نظر تحلیلگران غربی، کشور ما به کشوری قدرتمند و بدیلی ساز تبدیل خواهد شد.

نمادگران علمی و مذهبی جای خود را به مفهوم‌گرایان علمی و مذهبی می‌دهند و این دو گروه، دو بازوی قطعی توسعه کشور خواهند شد. خرد ساختاری جای خرد فردی را در جامعه خواهد گرفت و اندیشه انسان کامل، که ریشه در فرهنگ اسلامی و ایرانی دارد، جای خود را به اندیشه جامعه کامل خواهد داد؛ یعنی جامعه‌ای که به سوی خداگونگی می‌رود.

چشم انداز آینده جهان

وقایع آینده تا زمانی که رخ نداده‌اند، قابل تغییرند به شرط آنکه، آنها را به خوبی و از قبل بشناسیم. شیوه‌های آینده‌شناسی و آینده‌سازی هرچند که از سالها قبل هویتی علمی یافتند و دور از دسترس نیستند، اما مطابق داشته‌های کنونی ما، امکان پیش‌بینی دقیق، نسبت به دگرگونی انقلابی، حتی بر مبنای تحقیقات در زمینه روند تکاملی کمی، برای هر جامعه‌شناسی وجود ندارد. چنین مشکلاتی به صورت کم و بیش یکسان، در امر پیش‌بینی برای بسیاری از علوم طبیعی نیز صادق است. زمین‌شناسان ممکن است به آتشفشانی که در حال حاضر فعال است و احتمالاً طی چند روز دیگر فوران خواهد کرد مواجه شوند، با این وجود نمی‌توانند وقت دقیق این انفجار را پیش‌بینی کنند. (وود و شرمین، ۱۳۷۲، ص ۲۴۷).

این احتمال و پیش‌بینی در مورد حوادث غیرمترقبه، نظیر زلزله و سیل، از اعتبار کمتری برخوردار است. بسیاری از پیش‌بینی‌ها در مورد زلزله به وقوع نمی‌پیوندد. حتی در مسأله هواشناسی، پیش‌بینی وضعیت هوا و جوی تا یک هفته دیگر نیز با واقعیت سازگار نیست و آنچه پیشگویی می‌شود، اتفاق نمی‌افتد. در مطالعات روندگرا، با مطالعه روند تکاملی و گذشته، می‌توان با تحلیل مناسب و استفاده از

مدلهای ریاضی، وضعیت آینده را تخمین زد. خصوصاً هر قدر تحقیقات جزئی‌تر صورت گیرد، پیش‌بینی آینده، دقیق‌تر خواهد شد.

پژوهشهای کارآمد و مؤثر می‌تواند چشم‌انداز را واقعی‌تر نشان دهد. گروهی از شرکتها از هر دلاری که در پژوهش هزینه می‌کنند، پنجاه تا صد برابر برگشت دارند. خیلی‌ها هم بازدهی اندک دارند. رمز پیروزی آنها، دانش، هوشمندی، سخت‌کوشی و یا شانس نیست، بلکه پیروی از پژوهشهای مؤثر است که در بخش پایانی پژوهش مسأله نوآوری مطرح است که بهره‌گرفتن نظام یافته از فرصتهایی است که در نتیجه دگرگونیهای اجتماعی، اقتصادی، آمارنگاری مردمی و تکنولوژی پیش می‌آید. (پیتراف، دراگر، ۱۳۷۳، ص ۳۷۳)

چشم‌انداز آینده جهان و ایران مرهون پژوهشگران خلاق است. شکوفایی خلاقیت در کشورهای توسعه یافته، مهمترین هدف آموزش و پرورش را تشکیل می‌دهد تا دانش آموزانی خلاق تربیت نماید. مشاهده نوآوریها و اختراعات ارزشمند و حیات‌بخش نوابغ و دانشمندان در قرن حاضر سبب شد جوامع به تدریج به عظمت و ارزش تفکر خلاق، انسان و نقش آن در پیشرفت علوم و فناوری و توسعه فرهنگ پی ببرند. (سلیمانی، ۱۳۸۱، ص ۱۰)

پژوهش خلاق، تدریس فعال و اندیشه نو، موضوعهای اساسی آینده پژوهی است؛ زیرا برای ترسیم وضع مطلوب و پیش‌بینی آینده رضایت وضع موجود و روشهای سنتی باعث ایستایی خواهد شد و پویایی و نوآوری در سایه گذر از روشهای معمول و سنتی می‌تواند افق آینده را نمایان سازد. در اینجا به پارهای از چشم‌انداز آینده اشاره خواهیم کرد:

اقلیتها حکومت خواهند کرد؛^۱ تا سال ۲۰۴۰ بنا به گفته «نت ایروین تو» از دانشگاه ویک فارست آمریکا، نیمی از مردم آمریکا اقلیتها خواهند بود. وی پیش‌بینی می‌کند که ظرف چند دهه آینده مردم آمریکا یک زن سیاه پوست را به عنوان رئیس جمهور انتخاب خواهند کرد و شاهد احراز مقامهای مهمی چون ریاست دیوان عالی کشور و ریاست صندوق ذخیره فدرال توسط اقلیتها خواهند بود.

۱- از جزوه سلسله مباحث جدید آینده پژوهی تحت عنوان: چشم‌انداز آینده جهان در سال ۲۰۰۳ و فرا سوی آن، استفاده شده است.

آینده آفریقا؛ فساد سیاسی در سرتاسر آفریقا بیداد می‌کند. برخی از استراتژیهای پیشنهادی مبارزه با فساد در قاره آفریقا عبارتند از: محدودسازی دوره ریاست جمهوری، توسعه فرایند انتخاب جانشین سیاسی (به نحوی که رهبران خارج شده از صحنه نتوانند جانشینان خود را دستچین کنند)، ایجاد الگویی از مردم سالاری بر مبنای وفاق جمعی به جای «قواعد اکثریتگرا» و حمایت از «رهبران ستودنی» همچون نلسون ماندلا رهبر آفریقای جنوبی.

ابداع انسان مجازی؛ هدف پروژه «انسان مجازی» در آزمایشگاه ملی اوک ریج (آمریکا) این است که ظرف ۱۰ سال آینده یک انسان مجازی کامل ساخته شود که سیستمهای کاملاً کارآمد داشته باشد. با ابداع انسان مجازی، پژوهشگران می‌توانند وارد بدن شوند و چگونگی واکنش اندامهای مختلف را به داروها یا درمانها مشاهده کنند. شرکت‌های دارویی می‌توانند از انسان مجازی برای تسریع آزمایش داروهای جدید یا حذف کامل آنها در مورد انسان استفاده کنند.

سلاح OICW و طرح نسلهای بعدی این سلاح؛ سلاح رزمی انفرادی عملیاتی OICW سلاحی است هجومی که توانایی شلیک گلوله‌هایی را با انرژی جنبشی و مهمات انفجاری ترکش‌زا دارد. این سلاح دارای فناوری مهمات‌گذاری هوشمند و سیستم FCS است که یک مسافت‌یاب لیزری دوربین اپتیکی دید در روز با بزرگنمایی ۳ برابر، دوربین نشانه‌روی حرارتی دید در شب با بزرگنمایی ۳ برابر و تلویزیون همراه با دوربین CCD که می‌تواند بزرگنمایی تصویر را دو برابر نماید. نکته مهم این است که صفحه آن به یک قطب نمای الکترونیکی مجهز می‌گردد و قسمت ریز پردازنده، تعیین مهمات لازم را برای انهدام یک هدف محاسبه و برنامه‌ریزی می‌کند، خدمه بر اساس اثرات مهمات بر هدف می‌توانند در یکی از چهار حالت «انفجار زمانی» و «انفجار ضربه‌ای»، «انفجار یا تأخیر زمانی» و یا «Window» شلیک کنند. (سلاح OICW، ۱۳۸۳).

کنترل اینترنتی جاده‌ها؛ خودروهای هوشمند متصل به بانکهای اطلاعاتی همگانی می‌توانند به طور خودکار وضع رانندگان را قبل از حرکت بررسی کنند و مانع از رانندگی افراد الکلی شوند. به عنوان مثال حسگرها می‌توانند ذرات ناشی از تنفس شما را جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل کنند. همچنین خودروهای هوشمند متوجه

سابقه توقیف گواهینامه رانندگی شما، پرداخت حق بیمه، تنظیم باد تایرهای ماشین شما و یا پرداخت یا عدم پرداخت عوارض بزرگراه خواهند شد.

پره‌های جوجه می‌تواند جنگلها را نجات دهد؛ استفاده از الیاف پره‌های جوجه به جای خمیر کاغذ برای تولید عایق فیلتر و سایر فرآورده‌های کاغذی می‌تواند میزان تقاضا را برای چوب درختان کاهش دهد. از آنجا که الیاف پرجوجه ظریفتر از خمیر کاغذ است، می‌تواند فیلتر بهتری برای تهویه هوای خانه‌ها و ادارات باشد و غبار و آلاینده‌های بیشتری را جمع کند.

شاید به زودی برای پرسش «وجود حیات فرازمینی» پاسخی یافت شود؛ ظرف ۵۰ سال آینده فضانوردان به این پرسش پاسخ خواهند گفت که آیا سیاراتی چون زمین به دور ستارگانی چون خورشید می‌گردند یا خیر؟ لذا وجود یا عدم حیات هوشمند در خارج از سیاره و منظومه شمسی مشخص خواهد شد.

خیرین آینده، خواهان تغییر نگرش دریافت کنندگان کمکهای خیریه خواهند شد؛ نهادهای خیریه به طور تاریخی بیشتر بر باز آموزی اخلاقی و آموزش تأکید داشته‌اند تا اعطای کمکهای مالی. به عقیده نویسندگان کتاب «چه چیزی امور خیریه را کارسازی می‌کند؟» بازگشت به این گونه ارزشها سبب می‌شود تا دریافت کنندگان کمکهای خیریه در قبال اعمال خود احساس مسئولیت کنند و نیز به آنان کمک می‌کند تا بر احساس مورد ترحم واقع شدن، فائق آیند.

بسیج و آینده پژوهی

برای ورود به آینده بسیج، مناسب است اشاره‌ای به تکوین و سیر گذشته بسیج شود و از نوع مطالعه روندگرایی به آینده بسیج، نظری داشته باشیم.

نگاه امام خمینی (ره) به بسیج، نگاه آینده‌سازی است؛ زیرا در دوران ظلمت و سیاهی و در سرزمین غربت و در جمع محدودی از یاران خود ایده تأسیس بسیج را در اندیشه انقلابی خود مستقر می‌کند. با ورود به ایران و در آستانه پیروزی انقلاب اسلامی، بر این مطلب تأکید می‌ورزد و در فرصت کوتاه به دست آمده از تهدید عینی، (ورود ناوگان آمریکا به آبهای خلیج فارس) دستور تشکیل آن را صادر می‌کند که با اقبال عمومی جوانان روبرو می‌شود.

دهه اول عمر بسیج، دهه تولید فرهنگ و تفکر بسیجی بود که در مدت جنگ هشت ساله تکوین یافت. نبود چشم انداز بسیج در دوره زمانی پس از جنگ که الزاماً می‌بایست در دوره جنگ پیش‌بینی می‌شد، موجب گردید با پذیرش قطعنامه ۵۹۸ و اعلام آتش بس، فضای روانی - اجتماعی جامعه پس از جنگ، ضرورت بسیج را به خوبی احساس نکند. در نتیجه دوره گذار بسیج، دوره‌ای طولانی (حدود نیم دهه) را سپری کرد. آینده پژوهی واقع‌بینانه مقام معظم رهبری باعث شد در نیمه بعدی دهه دوم (۷۳ الی ۷۷)، استراتژی نظامی را رها ساخته و بسیج اجتماعی را به عنوان استراتژی حاکم و مطلوب رواج دهد. (سیر تکوین بسیج، ۱۳۸۱).

با نگاه به گذشته بسیج، ضرورت آینده پژوهی بسیج روشن می‌شود. حقیقت این است آنچه در نیمه دوم دهه دوم و نیمه اول دهه سوم در بسیج ایران اتفاق افتاد، رویکرد نظری بسیج را به چالش کشید و با اندیشه‌ای نو در آستانه قالب‌دهی به بسیج جدید است.

آینده‌پژوهی بسیج باید بتواند مبانی نظری اندیشه نوین بسیج را که در ایران رخ داده است، تقویت نماید و با پایه‌های استوار، در تولید علم نوین به موفقیت دست یابد. همچنین باید نیازهای امروز و فردای جوامع را درک و چشم انداز دهه آینده یا دو دهه آینده را حقیقت‌یابانه ترسیم کند.

آینده‌پژوهی باید با استفاده از چشم انداز بیست ساله کشور، بتواند جامعه را با خود همراه و فرهنگ و تفکر بسیجی را در روح جامعه ایران حاکم کند. بدیهی است که با انجام تحقیقات کاربردی و طرح‌های پژوهشی نمی‌توان برای حل مسأله و یا رفع مشکل اقدام کرد، بلکه باید به دو طریق مؤثر، «تعیین استراتژی تحقیقات بنیادی و کار ویژه آن در بسیج و «اهمیت دادن به تحقیقات آینده پژوهی» اقدام نمود.

بسیج آینده، بسیج فرهنگی است. منظور از بسیج فرهنگی این است که: فرهنگ و تفکر بسیجی، که از دوران دفاع مقدس شکل یافته است، به صورت امروزی (روزآمد) جایگزین فرهنگ عمومی کشور شود. بسیج فرهنگی غیر از فعالیتهای فرهنگی است که از سوی نیروی مقاومت صورت می‌گیرد. (خانی، ۱۳۸۲، صفحه

۱۴۲)؛ زیرا بسیج نظامی و بسیج امنیتی جزء بسیج اصغر و حضور در عرصه فرهنگ و معارف اسلامی بسیج اکبر است. با این بیان معلوم می‌شود که بسیج فرهنگی بالاتر و با ارزشتر از بسیج نظامی است؛ زیرا بسط فرهنگ اسلامی در قالب بسیج، موجب صیانت فرهنگی جامعه از همه فرهنگهای بیگانه و مادی‌گرایانه جدید است. انتشار فرهنگ اسلامی و احیای ارزشهای اسلامی فراموش شده در انقلاب اسلامی، پدیده نو و مبارکی است که بسیج نیز در این جهت کارآیی و آثار چشمگیری دارد. (مطالعه و تدوین نقش بسیج دانشجویی در دانشگاهها، ۱۳۷۷ صفحه ۹۰)

برخی از موضوعات پژوهشهای آینده‌شناسی بسیج که در شکل‌دهی «بسیج فردا» مؤثر هستند، عبارتند از:

۱- بسیج و آموزش تفکر انتقادی؛	۹- بسیج و ارزشها؛
۲- بسیج و الگو سازی؛	۱۰- بسیج و نظارت اجتماعی؛
۳- بسیج و نخبه سالاری؛	۱۱- بسیج و هویت؛
۴- بسیج و اقدام پژوهشی؛	۱۲- بسیج و کارآفرینی؛
۵- بسیج و اثربخشی؛	۱۳- بسیج و شخصیت زن؛
۶- بسیج و آسیبها؛	۱۴- بسیج و سیمای حجاب؛
۷- بسیج و نبرد نامتقارن؛	۱۵- بسیج و پرسشگری؛
۸- بسیج و تولید علم؛	۱۶- بسیج و چشم‌انداز ۲۰ ساله؛

پسگفتار

نگاه آینده ساز امام خمینی (ره) به بسیج را می‌توان در دو پیام مهم جستجو کرد. «تبیین اصول و فرمول دفاع همه‌جانبه» و «تحقق ارتش بیست میلیونی» در پیام بازسازی مورد تأکید واقع شده است که بسیج را با دنیای جدیدی روبرو می‌سازد. اندیشه نوی تشکیل بسیج دانشجوی و طلبه و تعامل منطقی این دو با سایر بسیجیان، نشان از دوراندیشی و دور کاوی نسبت به بسیج است. چشم انداز آتی

پژوهشهای بسیج می‌بایست بر بسیج فرهنگی (احیا و توسعه ارزشها) و بسیج علمی (دانشگری) تأکید نماید تا پیش‌بینی امام خمینی (ره) تحقق یابد.

نیروی مقاومت بسیج با الهام از تدابیر مقام معظم رهبری، ایران ۱۴۲۷ و نیز چشم‌انداز ۲۰ ساله ایران و یا ایران ۱۴۰۰، می‌تواند با انجام آینده پژوهی، فردای بسیج را پیش‌بینی کند و با حدس قوی علمی، نقش پیشاهنگی جامعه ایران را به عهده بگیرد.

تحقیقات آینده‌پژوهی بسیج با استفاده از رگه‌های تغییر ایجاد شده در مفهوم بسیج، می‌تواند توسعه تحول مفهوم بسیج را از طریق تعامل علمی با کشورهای دارنده بسیج در دنیا، نظیر کره شمالی، چین، هلند و ... به ثمر رساند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- ۱- بیرو، آلن؛ فرهنگ علوم اجتماعی، ترجمه باقر ساروخانی، انتشارات کیهان، ۱۳۸۰.
- ۲- پیتراف، دراگر، مدیریت آینده؛ ترجمه عبدالرضا رضایی نژاد، مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۷۳.
- ۳- چشم انداز آینده جهان در سال ۲۰۰۳ و فراسوی آن، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی وزارت دفاع، دفتر سیاست پژوهی فناوری دفاعی، ۱۳۸۲.
- ۴- خانی، مهدی؛ اندیشه نوین پیرامون بسیج انقلابی، سازمان بسیج دانشجویی، تهران، ۱۳۸۲.
- ۵- راهنمایی برای آشنایی با ادبیات آینده پژوهی، مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی وزارت دفاع، دفتر سیاست پژوهی فناوری دفاعی، ۱۳۸۳.
- ۶- سلاح OICW و طرح نسل‌های بعدی این سلاح، سازمان تحقیقات و خودکفایی نیروی زمینی سپاه، تهران، ۱۳۸۳.
- ۷- سلیمانی، افشین؛ کلاس خلاقیت، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، تهران، ۱۳۸۱.
- ۸- سیرتکوین بسیج، سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج، تهران، ۱۳۸۱.
- ۹- کاواناگ، دنیس، مبارزات انتخاباتی: آموزه‌های نوین در بازاریابی سیاسی، مترجم رضا حائز، نشر پنگان، تهران، ۱۳۸۰.
- ۱۰- مطالعه و تدوین نقش بسیج دانشجویی در دانشگاهها، سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج، ۱۳۷۷.
- ۱۱- منصوری، رضا؛ ایران ۱۴۲۷، انتشارات طرح نو، تهران ۱۳۷۸.
- ۱۲- وود و شرم، دیدگاههای نوین جامعه‌شناسی، مترجم مصطفی ازکیا، مؤسسه کیهان، ۱۳۷۲.

پرویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی